

REVISTA REVISTELOR

Dialogue and Universalism, Vol. 35, No. 2, 2024, „Symbols and imaginary in contemporary philosophy”, <https://doi.org/10.5840/du202434216>

Tema „Simboluri și imaginar în filosofia contemporană”, asumată în cel de-al doilea număr al revistei *Dialogue and universalism* (2024), aduce în prim-plan interesul pentru jocul semnificativ al recunoașterii semnificațiilor, aducând ordine în cultura umană, în lumea gândirii și în lume, în general. Semnificațiile fac și desfac ierarhii, modifică și restaurează ordini, conservă perspective și schimbă perspectivele, de asemenea, în relația cu lumea și între aceste perspective, în vremuri marcate de crize și propagandă.

Versatile și multivalente, simbolurile sunt vitale pentru toate tipurile de gândire și pentru viața umană. A semnifica, atât în gândirea abstractă umană, cât și în activitățile cotidiene, se bazează în mare măsură pe simboluri, logică, interpretare, „semne de recunoaștere”, valori condensate, valori atribuite și sentimente, întotdeauna în legătură cu izvorul etern al imaginarului, deoarece aceasta este o caracteristică funcțională atemporală a minții, culturii, istoriei și politicii umane. După cum subliniază Lorena Păvălan-Stuparu, editor invitat, „Diferitele grade de recunoaștere a semnificațiilor în semnificativ, plecând de la concepte abstracte sau de la experiențe concrete se desfășoară în perspectivele din care poate fi studiat simbolul: hermeneutică, fenomenologie, antropologie, filosofie, a religiilor, a esteticii, a teoriei artei, a epistemologiei, a logicii, a filosofiei, a limbajului, a psihologiei abisale, a filosofiei politice, a poeziei, a etnologiei, a semanticii etc.”

Alfred North Whitehead și accentul pus pe rolul fundamental al simbolismului – lingvistic, artistic, ritualic, instituțional – în funcționarea societăților, menținerea identității și orientarea progresului către libertate și raționalitate, Ernst Cassirer cu viziunea sa asupra „sistemului simbolic” specific ființei umane, René Alleau cu contribuția sa în știința simbolurilor și a „metamorfozei simbolice”, Gilbert Durand în Universul simbolului, abordând ideea „aparaturii simbolice umane”, Michel Meslin cu lucrarea sa despre simbol ca un expresie a unei „totalități psihice” care „nu se adresează unei singure facultăți a omului, inteligenței sale, ci întregii sale ființe”, Cornelius Castoriadis cu „instituția imaginată a societății” și Mircea Eliade cu preocuparea sa pentru tema „Omul ca un Simbol” sunt câteva dintre reperele călăuzitoare în abordarea acestei teme, repere precizate de redactor, ea însăși un cercetător contemporan notabil în acest domeniu cel puțin de la cartea sa *Simbol și recunoaștere la Mircea Eliade*. Paul Ricoeur, Jean-Jacques Wunenburger, Michel Maffesoli sunt menționați ca contribuitori majori la tema simbolismului, „astăzi”, la începutul secolului curent.

În acest număr semnificativ, Bogdan Rusu argumentează, în studiul „Semiotica lui Peirce și fundalul simbolismului lui Whitehead”, influența importantă a lui Peirce în constituirea doctrinei simbolismului la Alfred North Whitehead și asupra simbolismului matematic, cu precădere. Alfred North Whitehead a luat contact cu doctrina semiotică a lui Charles Sanders Peirce prin intermediul profesorilor americani întâlniți la Harvard. Whitehead a ajuns astfel la o poziție de reacție critică față de doctrinele realiste și în principal față de doctrina lui Santayana, raportându-se la aceste interpretări ale caracterului simbolic al cunoașterii perceptive și propunând o teorie bazată pe „pansemiotism”, înrudită cu ideile lui Peirce.

Wilhelm Dancă investighează simbolismul religios al lui Mircea Eliade, în studiul intitulat „Omul ca simbol în *Memoriile* lui Mircea Eliade”, acordând o atenție deosebită aspectelor antropologice evidențiate în volumul său de memorii. Prin hermeneutică, știința normelor de identificare și interpretare a sensului autentic, dubla funcție „existențială și cognitivă” a simbolului, devine primordială în descrierea lui *homo symbolicus* la Mircea Eliade, cu semnificația particulară mai profundă a omului ca simbol însuși. Această investigație teoretică deschide calea către ideile din

Antropocosmos, o lucrare care abordează „sensul profund și solidaritatea structurală a tuturor acelor simboluri, rituri, credințe, în raport cu labirintul, mandala, fundația orașului etc.”, scris, dar nepublicat, și ideile pentru tema *Omul ca simbol*, rămasă la nivel de proiect. Studiul susține că universurile imaginare ale creativității artistice moderne păstrează, în sens camuflat, structurile mitico-simbolice și scenariile religioase mitico-rituale, care pot fi urmărite și înțelese prin hermeneutica istorico-religioasă.

Jean-Jacques Wunenburger studiază „Mitologiile timpului în Occident: utopie, milenarism și mesianism”, abordând procesul prin care datele culturale și politice au intrat adesea în sfera imaginarului, apoi reflectate în religii, în utopii și în artă, autorul sugerând și această ordine pentru transferul lor din tărâmul imaginarului în alte tărâmuri diferite. Prima parte a studiului identifică trei scenarii ale istoriei universale, corelate cu mitologia subliniară a unui timp liniar și ireversibil urmăriților până la origine și, de acolo, până la sfârșit, ca rădăcină a tuturor celorlalte imaginare și marcajul civilizației noastre și realizările sale. Marile narațiuni îi sunt datoare și ele, așa cum este, în mod direct, mitul timpului unic. Monoteismul relatează prin mitul căderii istoria universală ca o poveste a izbăvirii din corupția originară a primului om, fie pentru poporul ales, fie pentru mai mulți, fie pentru întreaga omenire cu mai multe varietăți. Al doilea scenariu îmbrățișează scurtul timp milenar care înflăcărează imaginarul cu iminența eschatonului. Cel de-al treilea scenariu urmărește timpul nedeterminat, în mesianism, condus de viețile ademenitoare, utopice, alternative, de străluciri imaginative revoluționare ale Edenului. Miturile semnificative ale marilor narațiuni sunt exprimate prin religii, arte și credințe politice, pe care le pun în mișcare prin intermediul matricelor eficiente ale temelor.

Adriana Neacșu abordează rolul simbolului în exprimarea credinței în Mircea Eliade („Simbol și credință în Mircea Eliade”. În viziunea lui Eliade, credința este o structură constitutivă a ființei umane, întrucât *homo religiosus* este un tip de *homo symbolicus*, posibil, cel mai clar. Credința este un dat constitutiv al ființei umane, care structurează conștiința omului prin valoarea sacralității, precum și a întregului univers ca semnificație, ordonată și potențial cognoscibilă, ca formă de cunoaștere autonomă și, prin urmare, structura sa este generată de funcția generativă a gândirii simbolice. În societățile arhaice, mentalitatea religioasă este exemplară și omul primitiv trăiește deschis prin simboluri și funcțiile lor simbolice, bazate pe imagini simbolice religioase arhetipale, pentru a explica lumea și a se raporta la ea ca elemente complexe, importante sunt fenomenele, procesele și simbolurile ale credinței, ale sacralului și profanului și ale hierofaniei.

Ionel Bușe propune două viziuni contrastante despre ființa umană hipercomplexă integrală: viziunile inter- și transdisciplinare în studiul intitulat „Despre androginia cyborgului – o dificultate antropologică”. Ființa umană este surprinsă în ipostaza perpetuă a autopoiezei prin educație, cultură, știință, tehnologie reflectată în viziuni utopice/distopice, forme mitice ale viitoarei ființe artificiale, un om semnificativ augmentat și îmbunătățit – cyborgul, un fel de zeu androgin – ca o figură cu influență persistentă în narațiunile mitice de-a lungul istoriei. Mircea Eliade consideră androginul un arhetip universal, Platon implică mitul androginului în ontologia sa a Formei, în literatura romantică, iar în psihanaliza lui Freud androginismul reprezintă una dintre marile teme. Studiul abordează, de asemenea, hipercomplexitatea *homo sapiens* ca autopoieză (în paradigma umană a lui Edgar Morin), reveriile individuale ale androginiei și transumanismului ale lui Gaston Bachelard, cu un accent pus pe imaginația utopiei/distopiei tehnico-științifice care implică imaginea cyborgului.

Gabriela Goudenhooff explorează constructele imaginare ale națiunii, precum și legitimarea autorității politice prin analiza hermeneutică în „Imaginarea puterii: perspective hermeneutice asupra națiunilor imaginate și legitimarea autorității politice”. Discursul politic care descrie și valorifică conceptul de națiune este îmbunătățit prin elemente simbolice, mitice și narrative care se ridică la legitimitate și putere. Cercetarea a oferit o înțelegere a mecanismelor care creează identitatea națională în calitatea lor de mecanism de legitimitate politică. Această abordare hermeneutică a identității naționale, ca construct social și discursiv, implică abordarea tărâmului imaginarului social, populat de simboluri și mituri care descriu națiunea ca un simbol primordial. Prin reprezentări simbolice se construiește identitatea națională, iar evoluțiile sale discursive implică credințe, simboluri și narațiuni comune cu rol de legitimare a puterii, insinuate în constructele comunicaționale legitimizează precum „națiunea reală a cetățenilor”.

Bogdana Todorova abordează „Rolul simbolismului politic în construirea unei identități naționale iraniene”, prin simbolismul identificat în centrul procesului politic. Conceptualizarea națiunii iraniene este studiată ca un „simbol pozitiv” generat prin funcțiile și acțiunile formelor simbolice de idei și valori. Există două tipuri de simboluri pe care constituirea identității iraniene este predicată de semnificanții simbol și simboluri integratoare. Prin urmare, argumentul abordează *mundus imaginalis*, formula lui Corbin și eficacitatea sa paradoxală în actualizarea unor concepte precum identitatea națională și, în acest caz, identitatea iraniană, prin „strategie-simbol” și acțiuni simbolice. Principala condiție de posibilitate pe acest traseu este chiar statutul omului ca *animal symbolicum* (Cassirer), semnificația vitală a formelor simbolice pentru existența ființei umane și crearea inerentă a spațiului social și personal ca spațiu simbolic expresie a unei interiorități simbolice a omului. Rolul simbolismului politic în construirea identității naționale iraniene este central prin „strategia-simbol” identificată și analizată în studiu.

Cătălin Avramescu semnează studiul „Steaguri ale rușinii. Politică și simboluri în dezbaterile contemporane”, pornind de la observația că, deși acesta este un fenomen relativ recent, totuși „steagurile au devenit un câmp de luptă al alegerilor politice”. Argumentul dezvoltat arată ca prim element al analizei procesul de desacralizare a drapelului S.U.A., care continuă încă de la decizia Curții Supreme a SUA în cauza Texas v. Johnson (1989). Alte repere cu o pondere semnificativă politică și simbolică sunt controversalele din secolul al XIX-lea în jurul drapelului Confederației, simbolurile stângii revoluționare, contrastul dintre „culturile rușinii” și „culturile breslei” (Ruth Benedict), toate de actualitate în conceptualizarea și înțelegerea acțiunile simbolice, determinante pentru profanarea drapelului național (S.U.A.). În acest context, „profanarea steagului a devenit parte a narațiunii polarizării politice în multe democrații din întreaga lume”. Interzicerea drapelului curcubeu (LGBT+) și a „drapelului mândriei” captează atenția în titlurile ziarelor, în dezbateri care par mai mult „meciuri de strigăte” pe agenda publică a statului ultraliberal S.U.A. Eliminarea drapelului comunității homosexuale, în timp ce steagurile asociațiilor de veterani și drapelul olimpic beneficiază de excepții, este pe cât de politică, pe atât de simbolică și a oferit o perspectivă asupra polarizării sociale, evidențiind „agitația pasiunilor politice” și modul în care „simbolul este implicat în spectacolul discreditării Celuilalt.”

Ikechukwu Anthony Kanu și Michael Paul Pilani oferă o viziune simbolică pentru înțelegerea Africii în „hermeneutica semiotică a „vin nou, burdufuri noi:” simboluri, filosofia dezvoltării și Africa”, cu un punct de plecare în pilda biblică din Matei 9:17 despre „vin nou și butoaie noi, „o metaforă a respectului pentru „valorile și filosofii aducătoare de progres, astfel încât să se producă eliberarea dezvoltării din cătușele limitatoare”. Paradoxul subdezvoltării continentului african în ciuda resurselor umane și naturale considerabile este de netăgăduit. Autorii subliniază impedimentele socio-politice și economice specifice ale dezvoltării africane, conflictele de interese, rezistența la schimbare, conducerea dictatorială, politicile învechite, corupția endemică și lipsa de bază etică care alimentează un „cerc vicios al sărăciei, foametei, boli, educație proastă și insecuritate”. Imaginea vinului nou și a noilor vase a devenit o paradigmă metaforică pentru a explora simbolic provocările subdezvoltării Africii. Noile idei sunt de încredere pentru a reforma structuri vechi, învechite și rigide: politici și modele de guvernare de perspectivă, transparență în guvernare, responsabilitate și participare incluzivă, cadre socio-economice inovatoare pentru antreprenariat, progres tehnologic și practici durabile, o activitate socială etică și socialitate. baza promovării integrității, justiției și gestionării mediului.

Hardiyanti, Hastanti Widy Nugroho abordează tema „heteronormativității” în relație cu dezbaterile asupra unității indoneziene, interpretată în termeni simbolici și a oferit statutul de „sacru” în „Heteronormativitate: simbol contencios al apartenenței în Indonezia din perspectiva pluriversă”. Perspectiva deschide perspectiva aparent paradoxală în care unitatea națională devine o problemă națională. Problema care subliniază este ecuația simbolică a „unității” cu „uniformitatea”, în mod interesant, în dezacord cu motto-ul național „Bhinneka Tunggal Ika” (Unitate în diversitate). Cu toate acestea, versatilitatea simbolică și ambiguitatea simbolului permite subversiv diferențierea între diversitatea acceptabilă (așa cum este văzută de regimul New Order) și diversitatea inacceptabilă (a marginalilor). Unitatea se dovedește prioritară față de diversitate și alți semnificanți flotanți sunt

suprimați. Pretenția universalistă supraestimată de „unitate” susține echivalența „stat” și „familie”, și oprimarea subiecților neconformi. De aici ideea autorilor despre „plurivers” ca o „alternativă ontologică” nouă și reinnoitoare. Perspectiva pluriversă apreciază diferite ontologii, fiecare ca fiind unică și comparabil valoroasă în raport cu celelalte; etica cosmopolitismului moral va avea cel mai mare impact în transformarea semnificativă a societății.

Krzysztof Przybyszewski investighează „Autocratizarea contemporană a democrațiilor în contextul „un paradox al democrației”, care poate fi văzută ca o confruntare simbolică între libertate și ordine. Democrația însăși este în acest studiu „un simbol al aspirațiilor umane de a stabili dreptatea și egalitatea într-o lume plină de incertitudine”. Având în vedere cadrul oferit de Francis Fukuyama pentru valorile definitorii ale democrației liberale văzute ca victorios hegemonice la nivel mondial, cadru constând în principal în libertățile de exprimare, de gândire, de viziune asupra lumii, de presă etc., câteva decenii mai târziu, criza democrației liberale este clară și asaltul mișcărilor populiste, dar și al mișcărilor de extremă dreaptă par să descrie sensul istoriei în mod foarte diferit față de ceea ce a anunțat Francis Fukuyama. Care este ierarhia exactă a valorilor și ce compromisuri ar trebui încurajate sau doar acceptate în apărarea acestor valori în ordinea lor de prioritate este o întrebare provocatoare. Asistăm la impunerea modelului de guvernare autocratic concomitent cu persistența democrației formale care aparent aderă la regulile democrației formale, așa cum a arătat Hannah Arendt, pericol valabil în special în democrațiile cu sistem multipartit și mai puțin pe cele bipolare. „Paradoxul democrației” se referă la limita de toleranță a democrației liberale în a permite și gânduri, atitudini, acțiuni și cuvinte substanțial opuse democrației, care, deși poate fi o limitare rezonabilă, poate duce la autocrație.

Ioana Constantin-Bercean propune investigarea „alterității” în „(De)construirea „alterității:” o dezbateră asupra moștenirii lui Edward Said”. În discuție, alături de alteritate este întotdeauna pusă și tema diversității sociale și culturale, mai degrabă neacceptată de-a lungul istoriei omenirii. Ecuația semeni-alteritate este specificată în lucrarea lui Eduard Said prin lentilele perspectivei imperiale/coloniale occidentale față de Orient. Problemele postcolonialismului și naționalismului declanșează încă dezbateri și abordări teoretice interesante. „Celălalt, orientul” este construit mai ales în jurul variabilei constituite de religia predominantă a regiunii, islamul. În general, Orientul este „celălalt” al Occidentului definit în perspectivă subiacentă Occidentului, așa cum arată autoarea din perspectiva lui Said, prin ceea ce se învață occidentală, conștiința occidentală și imperiile occidentale. „Orientul există pentru Occident și este construit de și în relație cu Occident”, arată autoarea, în timp ce investighează perspectiva lui Said asupra „discursului colonial” și „deconstructivismul” acestuia.

Mihaela Czobor-Lupp analizează „Arta și umanismul în opera lui Tzvetan Todorov” în raport cu fațetele mentalității totalitare (științismul, maniheismul și estetismul), așa cum este descris de Tzvetan Todorov se angajează în proiectul său de regândire a umanismului. În cadrul unui astfel de proiect, privirea artistică, ca privire a adevărului, valorifică ambiguitatea prezenței individuale și nu operează reducerea politică sau moralizantă la doctrina ființei. Experiența estetică este centrală pentru regândirea umanismului și (proiectului modern) prin proiectul de viață individual și momentele sale de plenitudine realizate estetic, dotate odată cu aspirația spre viața frumoasă, adusă de „transcendența iubirii” și „umanismul celălalt” (Todorov, Levinas, Czobor-Lupp). În acest fel, indivizii pot reuni „sublimul și cotidianul, ființa și existența, cerul și pământul”, în cuvintele poetei Marina Tsvetaeva. Regândirea umanismului înseamnă regândirea condiției umane, sărăcită doar de relații înguste, superficiale, interesate, de comunicare greșită și de reprezentări individuale prea puțin semnificative și prea puțin depline, când nu-l consideră pe „celălalt”.

Henrieta Șerban abordează în „Epoca de aur a tărâmurilor virtuale, chiar acum” dimensiunea simbolică și mitică a omului întâlnită sau prelungită ca o alterare a mediului uman în tărâmul virtual, unde visele și miturile populează întâlnirile virtuale zilnice. Acest fenomen exprimă însă dorința umană de sens, ființa umană trăind prin operațiuni simbolice (Mircea Eliade, Raoul Girardet, Lucian Blaga, Camil Petrescu, Ernst Cassirer), printre utilizările și abuzurile simbolurilor referențiale și condensate (Murray Edelman), recunoașterea și construirea realităților prin forme simbolice, multiplicare, prin forme metaforice și prin inter-relațiile fantezie-realtate. Cutreierând spațiile virtuale, oamenii sunt atât ei înșiși, cât și personajul la care aspiră (cosmetizat), fiind conștienți sau nu de

„managementul campaniei de imagine” lor, parcă privindu-se într-o oglindă magică (sau, ne putem gândi, aproape ca în mașina experiențială a lui Nozick). Atât de multe sunt posibile, doar interpretarea și perspectiva sunt limita în sfera virtuală, iar prin urmare, indivizii își construiesc, apără și interpretează plini de speranță o narațiune a reușitei *hic et nunc*, o personală „vârstă de aur”.

Lorena Valeria Stuparu propune titlul „Despre claritatea, ambiguitățile și interpretările simbolului” investigând dinamica ordinii simbolice ca ordine de recunoaștere. Abordarea simbolului ca „entitate substituită” aduce mai multă claritate cercetării, deoarece un principiu al simbolizării arată că plasarea ființei în ordinea recunoașterii deschide o cale către cunoaștere. Totuși, ambiguitatea este încă în joc în orizontul simbolic al recunoașterii și rememorării, desfășurarea semnificației simbolice conform unor legi simbolice specifice. Universul simbolic structurează o relație de interpretare, ordine directă și mai degrabă indirectă, vizibilă și invizibilă, descoperind și acoperind eurile în cealaltă fațetă (practică) a ordinii simbolice, și anume ordinea conflictuală a interpretărilor. Deși simbolul concentrează cu adevărat cunoștințele, adevărul și sensul (mesajul) pentru toată lumea, în cadrul unui fel de pact de interacțiune legală și semnificativă, interpretarea aduce întotdeauna o tensiune sau o particularitate în relația triplă dintre lege (care, autorul „poate fi zeul, strămoșul sau orice instanță în numele căreia se încheie pactul simbolic”), emițătorul și receptorul. „Schimbul simbolic” este un „comerț admirabil” numai între Dumnezeu și om, și asta numai sub „legea eminentamente obiectivă” a ordinii simbolice bazată pe simbolismul religios creștin. În afara acestei sfere, omul de rând navighează mai degrabă în ambiguitate și negociere a sensului, încurajat uneori de speranțele aduse de poet, artist, ca mesageri profetici ai unui adevăr eluziv.

Henrieta Șerban